

4. Несторович В. Українські купці і промисловці в Західній Україні 1920 – 1945 / В. Несторович. – Торонто; Чикаго: Клуб українських професіоналів і підприємців, 1977. – 342 с.
5. Гон М. Особливості міжетнічної взаємодії в контексті політичних процесів на західноукраїнських землях у міжвоєнний період / Максим Гон. – Рівне : Волинські обереги, 2006. – 431 с.
6. Romer E. Polski stan posiadania na południowym wschodzie Rzeczypospolitej / E. Romer. – Lwów, 1937. – 64 s.
7. Krasicki S. Polityka wojewody Józewskiego na Wołyniu w świetle cyfr i faktów / S. Krasicki. – Stratyn, 1937. – 125 s.
8. Stecki J. Wartość i ceny ziemi / J. Stecki. – Warszawa, 1937. – 53 s.
9. Srokowski K. Sprawa narodowości na kresach wschodnich / K. Srokowski. – Kraków, 1924. – 56 s.
10. Cezak J. Geografia gospodarcza / J. Cezak. – Warszawa, 1937. – 206 s.
11. Żydzi w Polsce odrodzonej : Działalność społeczna, gospodarcza, oświatowa i kulturalna / Pod red. I. Schipera, A. Tartakowera, A. Kafftki. – Warszawa : Nakł. wyd. "Żydzi w Polsce odrodzonej", 1937. – 617 s.
12. Podhorski B. Zagadnienia społeczeństwa i państwa Polskiego na Wołyniu / B. Podhorski. – Poznań, 1938. – 160 s.
13. Linder M. Emigracja żydów z Polski w okresie kryzysu 1929 – 1933 / M. Linder. – Warszawa : Wyd. Menora, 1935. – 172 s.
14. Madajczyk Cz. Burżuazyjno - obszarowa reforma w Polsce (1918–1939) / Cz. Madajczyk. – Warszawa: Książka i Wiedza, 1956. – 464 s.
15. Landau Z., Tomaszewski J. Gospodarka Polski międzywojennej 1936 □ 1939 / Z. Landau, J. Tomaszewski. – Warszawa : Książka i wiedza, 1989. – T. IV. – 549 s.
16. Landau Z., Tomaszewski J. Zarys historii gospodarczej Polski / Z. Landau, J. Tomaszewski. – Warszawa : Książka i wiedza, 1989. – 321 s.
17. Pierwszy powszechny spis Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 30 września 1921 roku Województwo Wołyńskie. – Warszawa : Nakładem Głównego urzędu statystycznego, 1926. – T. XXIII. – 208 s.
18. Statystyka Polski. Seria C. Drugi powszechny spis ludności z dn. 9. XII 1931 r. Województwo Wołyńskie. – Warszawa: Nakładem Głównego urzędu statystycznego, 1938. – Zesz. 70. – 329 s.
19. Weinfeld I. Rocznik Polski / I. Weinfeld – Warszawa; Lwów: Książnica Polska, 1922. – 139 s.
20. Kurier Wołyński – 1938. – 4 lipca.

Безсмертний А. С. Самодеятельное населения в экономике Волинского воеводства межвоенного периода

В статье проанализирована динамика занятости самодеятельного населения в отраслях экономики Волинского воеводства межвоенного периода. Прослежена политика польской власти в аграрном секторе экономики региона, в сфере торговли и ремесленничества. Она имела целью уменьшить численность самодеятельного населения иудейского и православного вероисповедания, занятого в этих отраслях. Такая политика проводилась путем проведения колонизаторской политики, однако дала желательный результат лишь в определенных отраслях экономики воеводства.

Ключевые слова: Волинское воеводство, межвоенный период, самодеятельное население, динамика занятости.

Bezsmertnyi A. S. Self – employed population in the branch of economics in the Volyn region during interwar period

The article analyses dynamic of engagement of self – employed population in the branch of economics in the Volyn region during interwar period. The policy of the polish government has been traced in the agricultural sector of economic of the region, and in the sphere of trade which aimed to reduce the number of self – employed population of judaic and orthodox religion engaged in that branch by means of conducting a colonized policy has been traced. However gave a desirable result only in certain industries of economy of province.

Keywords: Volyn region, interwar period, self- employed population, dynamic of engagement.

УДК 94(437.3+437.6):314.151.3-054.7(470.62)"1920/1930"

Ю. С. Готкова

ДІЯЛЬНІСТЬ КУБАНСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ В ЧЕХО-СЛОВАЧЧИНІ У 1920–1930–ті рр.

У статті йдеться про період 1920-1930 рр., коли Чехословацька республіка стала притулком для українських емігрантів з Кубані. На основі документальних джерел аналізується становище кубанських організацій в Чехо-Словаччині, зокрема, характеризується діяльність «Громади Кубанців в Чехословацькій Республіці», «Громади українців з Кубані в Чехословацькій Республіці» та «Товариства кубанців імені отамана Якова Кухаренка», їхня роль як об'єднавчих центрів кубанців й загалом української культури та освіти на теренах Чехословацької Республіки. Завданням статті є простежити динаміку розвитку діяльності кубанських організацій та виокремити їх найбільш плідну працю щодо налагодження культурних процесів і надання матеріальної допомоги в розвитку та облаштуванні кубанців поза межами своєї батьківщини.

Ключові слова: кубанці, еміграція, Чехо-Словаччина, Прага, Подєбради.

Досліджуючи історію виникнення та розгортання діяльності кубанських організацій за кордоном, а саме у Чехо-Словаччині, відзначаємо вагомий внесок, зроблений у цей процес чехословацьким урядом та безпосередньо кубанцями, які спромоглися сформувати навколо себе міцний пласт робітничої та наукової інтелігенції, який відіграв помітну роль у формуванні та збереженні української самосвідомості на теренах Чехо-Словаччини.

Чехо-Словаччина протягом всього міжвоєнного часу сприяла українській діаспорі, в тому числі українцям Кубані. Виявлення чинників, які у 1920-1930 рр. пробудили прагнення до об'єднання, нададуть можливість заповнити прогалини, які ще до сьогодні є у вивченні проблеми української кубанської еміграції в Чехо-Словаччині.

Аналіз останніх досліджень показав, що ця проблематика достатньо актуальна, адже публікацій з різної тематики на вказану тему достатньо, зокрема роботи С. Матрук, О. Басун, М. Савка, С. Ульяновська та В. Ульяновський, С. Віднянський, О. Мушинко, М. Кугутяк, С. Наріжний, Б. Єржаїкова, П. Федорчак та Т. Федорчак, О. Песчаній, О. Даниленко та інші. Однак узагальнюючої праці, яка б носила характер розв'язання даної проблеми помічено не було.

У той же час хвиля першої еміграції 1920-1930 рр. витворила в Чехо-Словаччині одне з основних вогнищ культурного та політичного життя українців у вигнанні. Українська еміграція, опинившись на терені розселення чеського народу, знайшла гостинний притулок і моральну та матеріальну підтримку з боку цієї держави.

Після завершення революційних подій 1917–1920 років значна частина кубанців, яка була в основі українською, опинилася в Європі. Так, член Кубанської Крайової Ради та фундатор Кубанського архіву у Празі Петро Макаренко писав, що всього за кордон потрапило близько 18 000 кубанців [1, с.45] завдяки прихильному ставленню до них президента Чехо-Словаччини Т. Масарика. Протягом 1921-1922 років впливові чехословацькі кола мали можливість ознайомитись з тим, що таке Кубань і кубанці, за яких умов з'явилася кубанська еміграція, які завдання ставить та яким шляхом вона йде до їх осягнення.

Відомий історик, економіст, статистик і громадський діяч Федір Щербина, який теж тут знайшов притулок, писав, що кубанці, які жили в Чехо-Словаччині, були матеріально та морально пов'язані, з одного боку, зі своєю рідною Кубанню, а з іншої – з прихильним їй чехословацьким народом. Братня слов'янська держава зі своїми вищими навчальними закладами та чудово обладнаними лабораторіями, кабінетами, клініками стала для кубанської молоді духовним центром. Додамо: Чехо-Словаччина безоплатно прийшла на допомогу в справі духовного розвитку для кубанців та цим запалила світло розвитку в такій формі, в якій не було на Кубані протягом усієї її історії [2, с.4–5].

Перша спроба об'єднати громадську роботу всіх представників Кубані за кордоном була зроблена у грудні 1920 року в Празі, коли скликали конференцію з колишніми членами Кубанської Крайової Ради та Кубанського уряду. Однак спроба виявилася невдалою через принципові розходження й неорганізованість самих членів конференції та непорозуміння, яке виникло по від'їзді Луки Бича (колишнього голови Кубанського уряду, який виступав за об'єднання Кубані й України) з Праги до Парижа та по приїзді до Праги Василя Іваниса (який очолював Кубанський уряд напередодні еміграції). Разом з Іванисом прибули І. Івасюк і П. Сулятицький. Однак вони не зробили нічого конкретного для організації допомоги кубанській еміграції.

Навесні 1921 року в Празі з'явилася думка про необхідність утворення в кожній державі статуарної кубанської організації. В Чехо-Словаччині до літа 1922 року було не більше 10 кубанців, що постійно перебували тут. У червні з Константинополя (Туреччина) приїхало ще близько 30 кубанців, головним чином, інтелігенції. І тільки тепер з'явилася можливість втілити думку про утворення культурно-допомогової організації в Чехо-Словаччині, якою стала «Громада Кубанців в ЧСР». Їй необхідно було серед еміграції зібрати українську кубанську молодь і поставити її в такі умови, які дійсно давали б їй можливість набиратись знання й громадського досвіду для майбутньої праці для рідної країни. Це завдання повинно було бути найважливішим обов'язком Кубанської громади.

На голову Загальних Зборів за весь час існування громади кубанців постійно обирався Л. Бич. Головою Управи громади перший рік був П. Макаренко, а потім усі наступні роки - Ф. Щербина. У 1921 році Управа громади мала у своєму складі наступних членів: О. Балабас, І. Горбушин, П. Макаренко, Г. Омельченко і Ф. Щербина. Членами ревізійної комісії протягом 1922–26 рр. були: І. Бирдін, В. Жук, Г. Капустян, Є. Кокуньо, С. Кульченко, І. Кучеров, Ф. Лихобаба, А. Мещанінов, В. Нальотов, А. Панюта, С. Сьомак [3, с.47].

«Громада Кубанців в ЧСР», що існувала в Чехо-Словаччині з 1921 року, була єдиною громадською організацією на еміграції, яка захищала інтереси усіх кубанців. 18 вересня 1921 року відбулися її Установчі Загальні Збори, план діяльності якої розробив П. Макаренко. Згідно плану громада мала: організувати з кубанців трудові артілі, бюро праці, влаштувати кубанців у зразкові, кооперативні й приватні господарства та майстерні, у різного роду загальноосвітні й фахові школи, організувати навчальні екскурсії, інформаційне бюро, читальню, збирати бібліотеку. Зокрема, в 1921 році громада допомогла 19 кубанцям вступити в школи й на курси. А в 1922 році, дякуючи підтримці, яку отримала від Міністерства закордонних справ, Міністерства освіти й Міністерства хліборобства ЧСР, а також з боку чехословацьких шкіл, вона допомогла вступити в різні чехословацькі, високі, середні й початкові фахові школи – 59 кубанцям [4, с.53].

Громада своїм завданням бачила: 1) організацію правної, культурної й матеріальної допомоги кубанцям, котрі перебувають за кордоном; 2) підготовку культурних сил для рідного краю. У листі від 20 квітня 1923 року наголошувалося на тому, що «Громада кубанців в ЧСР» ставила собі виключно культурні завдання та підтримку економічних зв'язків між Кубанню та ЧСР, і сподівалася, що уряд ЧСР не відмовить у своїй матеріальній допомозі тим кубанцям, які бажають навчатися в Українському високому педагогічному інституті у Празі, щоб потім бути інструкторами в справі народної освіти [5, арк.51]. Велику моральну й матеріальну допомогу громадою надавалося «Товариству кубанців імені отамана Якова Кухаренка», яке існувало у стінах Української господарської академії (УГА) [6, арк.31]. На осінь 1927 року ця громада влаштувала в різні школи й поклопоталася про призначення стипендій 320 кубанцям [7, с.39].

Також Громада надавала допомогу всім кубанцям, котрі були в тяжкому матеріальному стані та зверталися до неї за підтримкою. Не було жодного випадку, щоб громада відмовила в допомозі. На харчі, на одяг, на подорож до місця праці, хворим кубанцям виділялися кошти з каси громади. Вона, завдяки допомозі чехословацького уряду, мала можливість обслуговувати найбільш пекучі потреби кубанців, перебуваючих в ЧСР до 1 травня 1926 року [8, с.53], а далі – право на керування виділенням коштів для емігрантів у руках чехословацького Червоного Хреста.

При «Громаді Кубанців в ЧСР» в Празі була читальня, в яку передплачувалися всі емігрантські газети та частково журнали [9, арк.5], зокрема, часописи «Трудовой путь», «Діло» (Львів), «Последние новости» (Париж), «Возрождение» (Париж). Паризькі газети «Россия и славянство», «Евразия» та щорічний журнал «Дни» (де О. Керенський був редактором) висилали до громади кубанців по одному примірнику [10, арк.11–12]. Також Управа громади кубанців в Чехо-Словаччині надсилала до Управи Бібліотеки Наукового товариства ім. Т. Г. Шевченка у Львові прохання висилати їм для тимчасового користування деякі книги із бібліотеки [11, арк.66]. Незважаючи на ідеологічні розбіжності, Управа зверталася також до освітніх установ радянської України щодо їх можливості передплачувати журнали: «Червоний шлях», «Життя і Революція», «Радянська освіта», «Шлях освіти», «Український Вісник Рефлексології», «Україна», «Нова книга», «Літопис українського друку», «Наукові записки Історичної Секції ВУАН», «Музика» [12, арк.15].

Управа громади кубанців займалася, окрім збирання бібліотеки та читальні, і організацією лекцій. Зокрема, у січні 1927 року вона надіслала прохання до Ректорату УГА щодо надання приміщення для лекції П. Макаренка на тему: «Національна справа на Північному Кавказі», яка відбулася в Подєбрадах 9 січня 1927 року [13, арк.12].

Ніде, окрім Чехо-Словаччини, українська еміграція не спромоглася створити відповідну атмосферу співчуття до свого трагічного стану, і через те не знайшла ніде потрібної допомоги й підтримки. Лише в ЧСР зусиллями невеликого гуртка емігрантів створено було **Український громадський комітет (УГК)**, який, не покладаючи жодних надій на всякі офіційні українські місії, власними силами розпочав справу організації допомоги українській еміграції, в тому числі вихідцям з Кубані [14, арк.3 зв.].

Український громадський комітет, заснований у 1921 році, був добродійним товариством у Чехо-Словаччині, який мав за мету надавати всебічну допомогу українській еміграції та діяв на підставі Статуту, ствердженого владою ЧСР 1 липня 1921 року [15, арк.87]. Комітет, як організація громадських елементів української еміграції в Чехо-Словаччині, розпочинаючи справу підготовки українських культурно-технічних сил, мав на меті насамперед, що Україна потребує для свого господарського відродження досвідчених, серйозно науково підготовлених людей, котрі змогли б широким поглядом охоплювати не тільки задачі моменту, але й розуміти б історичну перспективу розвитку українського народу, як суспільства, усвідомлювали б основні закони суспільно-господарського розвитку всесвітнього суспільства, органічною частиною котрого є Україна. Тому в підготовку українських молодих агрономів, лісничих, економістів, кооператорів, статистиків, технологів, меліораторів і землемірів треба було покласти міцний фундамент суспільних наукових дисциплін, щоб господарський технік, досконало знаючий техніку господарського процесу, стоячи на висоті фахового знання, разом з тим розумів механіку суспільних відносин і вмів пристосувати свої технічні знання до громадського життя [16, арк.8–9]. При цьому йшлося не лише про Велику Україну, а й про її етнічні регіони, до яких належала й Кубань.

Український громадський комітет складався з Управи, Секретаріату та Ревізійної комісії. Головою Управи був М. Шаповал, а уповноваженими членами Управи – М. Галаган та Н. Григорійв. Секретарем УГК з дня його закладення до 1 грудня 1921 р. був Г. Грицай, з 1 грудня 1921 р. до 1 квітня 1922 року – К. Коберський, з 1 квітня до 14 жовтня 1922 року – Г. Грицай, 14 жовтня 1922 р. по 6 квітня 1923 р. – М. Галаган, з 6 квітня по 1 травня 1923 р. – С. Літов, з 1 травня 1923 р. – Ф. Сумневич [17, арк.12]. Останній пропрацював на посаді секретаря УГК ще півроку - з 1 січня по 30 червня 1924 р.

За перший рік існування УГК (з 1 березня 1921 р. до 1 березня 1922 р.) Комітет нараховував таких членів з Кубані: Петро Макаренко, Павло Ерастів, Григорій Макаренко, Іван Шовгенів [18, арк.34]. На 1 січня 1924 року членів Громадського комітету було 91. Станом на 1 липня 1924 рік при Громадському комітеті малося: професорів і лекторів в Господарській Академії, Педагогічному інституті та на матуральних курсах – 96 осіб [19, арк.9].

У 1921 році УГК порушувалося питання про заснування в Празі українського осередку під назвою «Українська хата», в якому кожний українець на чужині міг би знайти спочинок, їжу та розвагу в світлі рідної стихії. З березня 1923 року, утворена при культурно-освітньому відділі УГК бібліотека, була перенесена до помешкання «Української хати», і перетворена в бібліотеку-читальню [20, арк.14]. Було розроблено інструкцію по улаштуванню, де окрім організації та ведення їдальні та кав'ярні, мала бути утворена читальня та бібліотека, а в помешканні її мали відбуватися також концерти, лекції, товариські сходини і т.п. Організація такого осередку мала бути, на взірць підприємства, котре, не маючи на меті комерційного зиску, все-таки само покривало б свої видатки і при котрому могло б бути влаштовано також й задоволення культурно-просвітних потреб української колонії в Празі [21, арк.3]. Отож, «Українська хата» була тим місцем, де кожен кубанець мав можливість знайти як їжу, що необхідна для тіла, так і ту їжу, якої потребувала душа.

Український громадський комітет (УГК) був ініціативним організатором і фундатором *Української господарської академії (УГА) в Подєбрадах*, яка була центром української повоєнної еміграції у 1920–30-х рр. і першою вільною українською господарсько-технічною вищою школою в Чехо-Словаччині [22, арк.3]. За Статутом академії, вона йменувалася «приватним інститутом з високо-шкільною організацією» [23, арк.7]. Академія була національною політехнікою українського народу, тому все громадянство зацікавлене було в

збереженні й розвиткові цього вогнища української науково-господарської культури. Звичайно, це стосувалося й кубанців.

В УГА навчалося багато кубанців, серед яких був і знаменитий бандурист Михайло Теліга, що родом зі станиці Ахтирської. У 1923 році керівництво УГА зарахувало до лав своєї Академії ще 4 кубанців - студентів Кубанського політехнічного інституту Івана Кравченка, Олексія Барилка, Олександра Кокунька та Петра В'язовця [24, арк.1]. За 4 роки діяльності УГА (1922-1926 рр.) прохань щодо вступу до неї від кубанців одержано було – 235 [25, с.54].

Василь Іванис, згадуючи про перебування в УГА, інформував, що Академія складалася з таких факультетів: 1) агрономічно-лісового; 2) економічно-кооперативного; 3) інженерного. Кубанці в академії були відмінні [26, с.15]. Курс навчання в академії до 1924 року тривав три роки та поділявся на шість піврічних семестрів, протягом котрих мусила бути вичерпана повна програма навчання високої школи [27, арк.27 зв.]. Після 1924 року навчання стало чотирьохрічним.

Для тих, хто не мав необхідної для вступу до академії середньої освіти організувалися матуральні курси двох типів: піврічні (22 тижні) та річні (44 тижні) [28, арк.42]. Матуральні курси утримувалися коштом УГК в ЧСР. Зокрема, прийнятий був листом УГК від 28 листопада 1923 року кубанець Андрій Вовкодав на українські матуральні курси [29, арк.44].

Зусиллями Українського громадського комітету та за матеріальної підтримки Міністерства закордонних справ ЧСР відкрився й *Український вищий педагогічний інститут імені М. Драгоманова* у Празі. При відкритті понад 20 кубанців подали перші клопотання про прийом їх у цей інститут. Їх повідомили в травні 1923 року про зарахування на навчання, зокрема, Гулого, Ярмоленка, Зайчука, Левицького, Цасюха, Таранця, Джигиля, Башмака, Ремиза [30, арк.10]. У вересні того ж року прибули до Чехо-Словаччини Арсеній Медяник та Василь Сірий, за яких прохали Раду професорів закладу щодо їх зарахування студентами інституту [31, арк.24, 17]. Матеріальне забезпечення Василя Сірого Управа кубанців брала на себе.

Помітний вклад УГК, та його голови М. Шаповала зокрема, був 1 листопада 1925 року під час відкриття в Празі Українського соціологічного інституту (УСІ), який дав життя Українському інституту громадознавства (УІГ). Заснований на базі існуючого празького філіалу УСІ у Відні, інститут мав відділи: соціології і політики, народознавства та економіки й техніки.

У 1926-29 роках при УІГ діяв заочний Український Робітничий Інститут. Український інститут громадознавства мав чималу бібліотеку, керував діяльністю Українського Національного Музею у Празі, заснованого ще у 1923 році. До 1928 року УІГ видав 46 великих праць. Зокрема, Український інститут громадознавства в Празі видав книгу П. Сулятицького під назвою: «Нариси з історії революції на Кубані», яку Л. Бич охарактеризував словами К. Безкровного (кубанця, що сам подав багато матеріалів до цієї праці) – «...твір пана Сулятицького має характер памфлету» [32, арк.2]. Ця книга мала суто-політичний характер, була спрямована проти кубанських козаків, Кубанської Крайової та Законодавчої Ради та проти окремих політичних і громадських діячів-кубанців. До речі, про несовісне висвітлення та перекручування фактів з історії життя та боротьби на Кубані в період, про який написав П. Сулятицький, і про тенденційність цієї книги в писаній формі 29 лютого 1926 року повідомили Інститут громадознавства Л. Бич, П. Макаренко, М. Хатгогу та К. Плохий, а про ненауковість її написав до директора інституту М. Шаповала член інституту професор Ф. Щербина [33, арк.47].

Окрім друкування книг, також УІГ видавав журнал «Нова Україна» (1922-28) та серію першого та єдиного того часу українського соціологічного часопису «Суспільство» (1925-27), якого вийшло 6 чисел. З УІГ було пов'язане видавництво «Вільна Спілка» в Подєбрадах.

Окрім вищих навчальних закладів, які допомагали розвитку української культури та освіти на теренах Чехо-Словаччини, також піклувалися за кубанців й такі утворені на території ЧСР організації, як «Громада українців з Кубані в ЧСР» та «Товариство кубанців імені отамана Якова Кухаренка».

Перша організація виконувала роль об'єднавчого центру. Головою «Громади українців з Кубані в ЧСР» був Г. Омельченко, діяльність якого було визнано як неправомірну та компрометуючу. Причиною цьому було те, що він як голова представляв громаду постійно як аполітичну організацію до моменту, коли у 1925 році не ввійшов в склад політичного об'єднання української еміграції в ЧСР, як представник Громади українців з Кубані. Тоді-то його члени Громади й визнали шкідливим, і виключили з лав [34, арк.7–8]. Зокрема, Омельченко першопочатково підписував листи, де зазначалося, що «Громада українців з Кубані в ЧСР не є організація політична, вона аполітична». А потім Омельченко почав спиратися на параграф 9 Статуту: «Сприяє Україні досягнути самостійності» та говорити, що «українська еміграція в ЧСР в кількості 5000 осіб не може існувати, не витворивши із себе органа, який би в міру фактичної можливості дбав про забезпечення моральних і матеріальних потреб її, та Управа 7 вересня 1925 року вирішила взяти участь в працях комісії з утворення Союзу» [35, арк.29]. Це було сприйнято членами громади як свавільність Омельченко щодо тлумачення Статуту: «Подєбради не Полтавська, а студентство високої школи не затуркана темна маса з Полтавських станишних митюжків...» [36, арк.11 зв.]. Неправильність поведінки Омельченко в справі делегування себе в політичне об'єднання призвело до виключення його з Громади та прийняття наступної резолюції: «Члени Загальних Зборів вважали і надалі будуть вважати Громаду Українців з Кубані виключно національно-культурною організацією».

Щодо фінансового стану національно-культурної організації, то Загальні збори громади з вдячністю констатували щирі підтримку з боку «Громади Кубанців в ЧСР», а разом і П. Макаренка, як матеріальну, так і ідейну. Йшлося серед громади також і про видання журналу.

Щодо конкретних кроків відомо те, що Загальні збори затвердили доповідь Управи, в якій зазначено: «...необхідна тісна співпраця українців з Кубані з українцями з Великої України, Галичини й Буковини по всіх українських інституціях, мистецьких і наукових установах, економічних і кооперативних товариствах, мистецьких і спортивних спілках, студентських організаціях і т. п.; конче потрібне одвідування всіляких українських свят, академій, концертів, викладів, виставок, вечірок і т. п.; а для цього треба вступати дійсними членами у всілякі українські організації». Єдино-можливим шляхом національного відродження Кубані - шлях спільної праці українців з Кубані з українськими національно-культурними організаціями та громадськими установами [37, арк.11].

Член «Громади українців з Кубані в ЧСР» М. Башмак у неперіодичному збірнику громади «Хвилі Кубані» виокремив на території ЧСР 9 кубанських організацій, серед яких виділив 3 чисто українські («Громада українців з Кубані в Празі», «Товариство кубанців-українців імені Кухаренка», «Кубанське Земляцтво студентів УГА в Подєбрадах»), 2 російсько-українські («Громада Кубанців в ЧСР», «Союз Кубанців») та ще 5 російсько-кубанських (які не називає) організацій [38, с.28].

Г. Омельченко, М. Башмак, А. Курінний, В. Заяц входять у склад правління організованої ними у 1927 році «Громади українців з Кубані в ЧСР».

Крім перших двох завдань, які ставила перед собою Громада українців виділяє наступні інші член «Громади українців з Кубані в Празі» А. Курінний: з'ясувати кожному, чи є в нього бажання бути свідомим українцем, об'єднати всіх тих, хто має це. Адже дане об'єднання допоможе перетворити дотеперішній рух в певний національний. І третім завданням було поставлено: пізнання подій, які відбулися на теренах Кубані [39, с.3].

Створена російсько-українська організація під назвою «Союз Кубанців» була очолена в 1927 році М. Нестеренком, а склад членів цієї організації був наступний: А. Курінний, М. Башмак, В. Донецький, Г. Омельченко, В. Омельченко [40, с.42].

Ще одна організація, «Товариство кубанців імені отамана Якова Кухаренка», за словами В. Іваниса, була об'єднанням близько двох десятків подебрадських студентів, які «намагалися підтримати ідеї кубанської незалежності в якомусь єднанні з Україною». З січня 1926 року в місці осідку одного з вогнищ української культури – Українській господарській академії – почав існувати гурток українців, походженням з Кубані: «Товариство кубанців імені отамана Якова Кухаренка». Як зазначав В. Іванис, воно «було з проукраїнською інтенцією, але воно ні визначніших інтелектуалів, ні матеріальних засобів не мало» [41, с.43].

Яка була спільна мета, яка з'єднувала членів Товариства? «Вкраїна – понад все!», «Любов до України. До України, що починається від гір Карпат і тягнеться аж по Кубань!». З'явилося Товариство як наслідок всіх тих болючих питань, мрій і сподівань, які росли й народжувалися у кожного, хто вірив в свій народ, в його бажання жити вільно й самостійно. Всі, хто відчув крик народу в собі, його стремління бути незалежним, створивши дім від Сяну до Кубані [42, арк. 25]. Щодо назви Товариства М. Кириченко писав наступне: «За шефа ми взяли собі ім'я отамана Кухаренка. Чому? Бо близьким він був до Тараса, і раз це так – логічний висновок – і він любив Вкраїну, і він кохав сердешну як Тарас, та лиш одна невдячна доля закинула його аж на Кубань» [43, арк.25]. Мета Товариства була ясна та проста – виховувати членів Товариства для майбутньої національно-культурної та політично-громадської праці на Кубані серед свого, віками приспаного, національно-несвідомого українського народу [44, с.44].

Не маючи великих матеріальних засобів це товариство все ж таки спромоглося задовольнити культурно-національні потреби тих, хто звертався до нього. На його заклик жертвувати книжки для задоволення духовно-національних потреб кубанців-українців широко відгукнулось українське студентство УГА, даруючи в розпорядження організації сотні книжок, журналів і газет, чим в великій мірі допомогло Товариству інтенсивніше провадити культурно-національну працю. Особливо ж велику моральну й матеріальну допомогу надавала Товариству Громада кубанців в ЧСР [45, арк.31].

Варто сказати й те, що Товариству вдалося заснувати ряд українських пересувних бібліотечок, а тим самим і поширювати українську національну думку серед тих, хто ще донедавна був або байдужий до цієї справи, або ж навіть і ворожий. Отож, духовно-національний зв'язок поміж Товариством та національно-пробудженими групами українців-кубанців зростав.

Достатньо вагомою організацією можна назвати й **Кубанський закордонний архів**, який був абсолютно аполітичною організацією, що займалася лише збиранням й вивченням матеріалів стосовно Північного Кавказу, і, зокрема, Кубані. Засновано його було в Празі в 1925 році, однак архівна праця розпочалася ще з 1920 року. Завідуючим цим архівом був П. Макаренко, членами Ради архіву – проф. Ф. Щербина, проф. Л. Бич, М. Хатгогу та ін. Збиралося до архіву все, що характеризувало працю українсько-кубанської еміграції як в ЧСР, так і взагалі за кордоном.

Працівниками архіву, українцями з Кубані, здійснювалась плідна робота. Вони докладали багато зусиль та часу, на свої кошти скрізь представляючи Кубань в різних загальноукраїнських та кубансько-українських акціях, видавали бюлетені, обіжники, вели велике листування та т. п.

Не менш змістовною була *праця кубанських кобзарів* на теренах Чехо-Словаччини. На еміграції у Чехо-Словаччині перебували два талановитих кубанських кобзаря А. Чорний та М. Теліга [46, арк.146].

У Празі функціонувала школа бандури під керівництвом славнозвісного бандуриста Василя Елидя, зорганізована товариством «Кобзарь», в якому керуючу роль посідали кубанці. Школа випустила кілька молодих талановитих кобзарів. В Подєбрадах також існував гурток бандуристів із власною школою.

У 1920–30-ті роки ціла школа українських письменників виросла у чеській діаспорі, серед яких був і кубанець Василь Прохода, уродженець невеликого хутора біля станиці Павлівської. З 1922 року він жив у

Чехо-Словаччині, де закінчив Українську господарську академію, отримавши спеціальність агронома-лісівника, після чого працював за фахом. Одночасно він був автором численних публікацій в українській емігрантській пресі, а згодом видав тритомний збірник «Записки Непокірливого» [47]. У грудні 1923 року засноване було Товариство українських письменників при Українському Громадському Комітеті (УГК), яке на 1 січня 1924 року нараховувало 18 осіб [48, арк.17].

Цікаво й водночас нелегко було кубанцям, які навчалися у *російській гімназії в Мораві Тржебовській*. Тржебовське «Кубанське земляцтво» заснували група 15–16 чоловік після зустрічі з Петром Макаренком у стінах своєї гімназії. Вони хотіли об'єднатися в організацію задля того, щоб мати можливість широко користуватися підручниками та книгами Товариства кубанців в ЧСР, отримуючи відповіді на питання, які їх цікавлять.

Членами Земляцтва видавався журнал гуртка під назвою «Казачьі Зори» [49, арк.170]. Як писала у 1926 році газета «Дни» в Парижі: «в російській гімназії в Мораві Тшеборській в ЧСР є група кубанців, учнів гімназії, 23 особи» [50, арк.1]. Головою Земляцтва був І. Бойко, а секретарем – козак Кубанського війська В. Мерещяков [51, арк.168].

Отож, в Чехо-Словаччині у 1920–30 роках існували різноманітні кубанські організації, які захищали інтереси кубанців, і всіх їх безперечно об'єднувало одне: вирішення національного питання, задоволення культурно-національних потреб на теренах Чехословацької Республіки. Рух в цьому напрямі яскраво відображався в житті кубанців-емігрантів. Цьому питанню кубанські організації в Чехо-Словаччині приділяли багато уваги. Воно було включене в загальні завдання як культурної, моральної та наукової освіти молоді, так і завдання власне практичних проблем, які намічалися у місцевому житті кубанців в ЧСР у напрямі підйому національної культури.

Звичайно, це питання вимагає подальшого дослідження, а опрацьовані та проаналізовані заходи у 1920-1930 рр. щодо полегшення становища емігрантів на теренах Чехословацької Республіки, які були застосовані у процесі діяльності кубанських організацій, допоможуть нам і на далі розвивати добру традицію серед українських науково-освітніх кіл щодо питань підтримки у розвитку діаспори та допомоги з «материка».

Джерела та література

1. Курінний А. Наші завдання / А. Курінний // Хвилі Кубані. – Ч.1. – Прага, 1927. – С. 2-4.
2. Щербина Ф.А. О деятельности Общества Кубанцев в Ч.С.Р. / Ф.А. Щербина // Кубань. Збірник статтів про Кубань і кубанців. - Прага, 1927. - С. 3-13.
3. Макаренко П.Л. Про діяльність Громади Кубанців в Чехословацькій Республіці / П.Л. Макаренко // Кубань. Збірка статтів про Кубань і кубанців. – Прага, 1927. - С. 38-74.
4. Макаренко П.Л. Про діяльність Громади Кубанців в Чехословацькій Республіці / П.Л. Макаренко // Кубань. Збірка статтів про Кубань і кубанців. – Прага, 1927. - С. 38-74.
5. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі - ЦДАВО України). – Ф. 3968. – Оп. 1. – Спр. 26. – 36 арк.
6. ЦДАВО України. - Ф. 3968. - Оп. 1. - Спр. 28. - 197 арк.
7. Кириченко М. Товариство кубанців імені отамана Якова Кухаренка / М. Кириченко // Наш край. - 1928. - № 2. – С. 29-31.
8. Макаренко П.Л. Про діяльність Громади Кубанців в Чехословацькій Республіці / П.Л. Макаренко // Кубань. Збірка статтів про Кубань і кубанців. - Прага, 1927. - С. 38-74.
9. ЦДАВО України. - Ф. 3979. - Оп. 1. - Спр. 4. - 10 арк.
10. ЦДАВО України. - Ф. 3968. - Оп. 1. - Спр. 37. - 12 арк.
11. ЦДАВО України. - Ф. 3968. - Оп. 1. - Спр. 40. - 92 арк.
12. ЦДАВО України. - Ф. 3979. - Оп. 1. - Спр. 59. - 33 арк.
13. ЦДАВО України. - Ф. 3979. - Оп. 1. - Спр. 59. - 33 арк.
14. ЦДАВО України. - Ф. 3979. - Оп. 1. - Спр. 75. - 56 арк.
15. ЦДАВО України. - Ф. 3801. - Оп. 2. - Спр. 4. - 8 арк.
16. ЦДАВО України. - Ф. 3801. - Оп. 2. - Спр. 2. - 22 арк.
17. ЦДАВО України. - Ф. 3801. - Оп. 4. - Спр. 2. - 24 арк.
18. ЦДАВО України. - Ф. 3801. - Оп. 1. - Спр. 94. - 3 арк.
19. ЦДАВО України. - Ф. 3801. - Оп. 4. - Спр. 2. - 24 арк.
20. ЦДАВО України. - Ф. 3801. - Оп. 4. - Спр. 2. - 24 арк.
21. ЦДАВО України. - Ф. 3801. - Оп. 1. - Спр. 94. - 3 арк.
22. ЦДАВО України. - Ф. 3979. - Оп. 1. - Спр. 75. - 56 арк.
23. ЦДАВО України. - Ф. 3801. - Оп. 2. - Спр. 2. - 22 арк.
24. ЦДАВО України. - Ф. 3968. - Оп. 1. - Спр. 26. - 36 арк.
25. Макаренко П.Л. Про діяльність Громади Кубанців в Чехословацькій Республіці / П.Л. Макаренко // Кубань. Збірка статтів про Кубань і кубанців. - Прага, 1927. - С. 38-74.
26. Іванис В. Стежками життя: спогади / В. Іванис. - Кн. V. На чужині. - Новий Ульм : Ukrainski Wisti, 1962. - 515 с.
27. ЦДАВО України. - Ф. 3801. - Оп. 2. - Спр. 2. - 22 арк.
28. ЦДАВО України. - Ф. 3801. - Оп. 2. - Спр. 2. - 22 арк.
29. ЦДАВО України. - Ф. 3968. - Оп. 1. - Спр. 26. - 36 арк.
30. ЦДАВО України. - Ф. 3968. - Оп. 1. - Спр. 26. - 36 арк.
31. ЦДАВО України. - Ф. 3968. - Оп. 1. - Спр. 26. - 36 арк.
32. ЦДАВО України. - Ф. 3968. - Оп. 1. - Спр. 40. - 92 арк.
33. ЦДАВО України. - Ф. 3979. - Оп. 1. - Спр. 59. - 33 арк.
34. ЦДАВО України. - Ф. 3968. - Оп. 1. - Спр. 36. - 58 арк.
35. ЦДАВО України. - Ф. 3968. - Оп. 1. - Спр. 36. - 58 арк.
36. ЦДАВО України. - Ф. 3968. - Оп. 1. - Спр. 36. - 58 арк.
37. ЦДАВО України. - Ф. 3968. - Оп. 1. - Спр. 36. - 58 арк.

38. Башмак М. Кубанці за кордоном / М. Башмак // Хвилі Кубані. - Ч.1. - Прага, 1927. - С.27-29.
39. Башмак М. Кубанці за кордоном / М. Башмак // Хвилі Кубані. - Ч.1. - Прага, 1927. - С.27-29.
40. Кириченко М. Товариство кубанців імені отамана Якова Кухаренка / М. Кириченко // Наш край. - 1928. - № 2. - С. 29-31.
41. Іванис В. Стежками життя: спогади / В. Іванис. - Кн. V. На чужині. - Новий Ульм : Ukrainski Wisti, 1962. - 515 с.
42. ЦДАВО України. - Ф. 3968. - Оп. 1. - Спр. 37. - 12 арк.
43. ЦДАВО України. - Ф. 3968. - Оп. 1. - Спр. 37. - 12 арк.
44. Кириченко М. Товариство кубанців імені отамана Якова Кухаренка / М. Кириченко // Наш край. - 1928. - № 2. - С. 29-31.
45. ЦДАВО України. - Ф. 3968. - Оп. 1. - Спр. 37. - 12 арк.
46. ЦДАВО України. - Ф. 3968. - Оп. 1. - Спр. 37. - 12 арк.
47. Прохода В. Записки непокірливого. Історія національного усвідомлення і діяльності звичайного українця / В. Прохода. - Ч. I-III. Торонто, 1967-1969.
48. ЦДАВО України. - Ф. 3801. - Оп. 4. - Спр. 2. - 24 арк.
49. ЦДАВО України. - Ф. 3968. - Оп. 1. - Спр. 37. - 12 арк.
50. ЦДАВО України. - Ф. 3979. - Оп. 1. - Спр. 4. - 10 арк.
51. ЦДАВО України. - Ф. 3968. - Оп. 1. - Спр. 37. - 12 арк.

Готкова Ю. С. Деятельность кубанских организаций в Чехословакии в 1920-1930 гг.

В статье речь идет о периоде 1920-1930 гг., когда Чехословацкая республика стала убежищем для украинских эмигрантов из Кубани. На основе документальных источников анализируется положение кубанских организаций в Чехословакии, в частности, характеризуется деятельность «Громады Кубанцев в Чехословацкой Республике», «Громады украинцев с Кубани в Чехословацкой Республике» и «Общества кубанцев имени атамана Якова Кухаренко», их роль как объединительных центров кубанцев, так и вообще украинской культуры и образования на территории Чехословацкой Республики. Задачей статьи является проследить динамику развития деятельности кубанских организаций и выделить их наиболее плодотворный труд по налаживанию культурных процессов и предоставления материальной помощи в развитии и обустройстве кубанцев вне своей родины.

Ключевые слова: кубанцы, эмиграция, Чехословакия, Прага, Подебрады.

Gotkova Yu. S. Activities of the Kuban organizations in Czechoslovakia in 1920-1930 years.

The article refers to the period 1920-1930, when Czechoslovak Republic became a refuge for Ukrainian immigrants from Kuban. The state of Kuban organizations in Czechoslovak Republic is analyzed on the base of documentary sources, in particular. Characterized by activity of the organizations 'The Kuban Society in Czechoslovak Republic', 'The Society of the Ukrainians from Kuban in Czechoslovak Republic' and 'The Kuban Society named after ataman Yakov Kухarenko', their role as the uniting centers of Kubanians and as the centers of Ukrainian culture and education on the territory of Czechoslovak Republic. The task of this paper article is to trace the dynamics of the activity of the Kuban organizations and highlight their most fruitful work to establish cultural processes and the provision of material assistance in the development and arrangement of Kuban outside their homeland.

Keywords: Kubanians, emigration, Czechoslovak Republic, Prague, Podebrady.

УДК 94:329(477.82)"1944-1946"

Г. М. Стародубець

ДЖЕРЕЛА РЕКРУТУВАННЯ ПАРТІЙНО-РАДЯНСЬКОЇ НОМЕНКЛАТУРИ ЗАХІДНИХ ОБЛАСТЕЙ УРСР В 1944-1946 РОКАХ

В статті розглядається проблема джерел поповнення партійних кадрів у партійно-радянські органи влади західноукраїнських областей упродовж 1944-1946 років. Наголошується на тому, що в 1944-1945 рр. переважну більшість їх склали приїжджі, зокрема, зі східних регіонів України. Поступова зміна ситуації намітилася в 1946 році, відколи лави кадрового резерву партійно-радянської номенклатури стали поповнюватися вихідцями з місцевого населення.

Ключові слова: західноукраїнські області, партійна номенклатура, комуністи, радянські органи влади, райком, обком.

Процес відновлення радянської влади в західних областях України відразу після їх визволення від німецьких окупантів характеризується складністю та почасти драматичним перебігом подій. Його основною рушійною силою виступала партійна номенклатура, наділена широкими владними повноваженнями. Оскільки саме на неї покладалося завдання «вмонтувати» західноукраїнський регіон у загальносоюзну конструкцію більшовицько-радянської політичної системи, принципово важливе значення надавалося її якісним характеристикам, найголовнішими з яких можна вважати політичну благонадійність і беззастережну відданість сталінському режиму.

Тема діяльності партійно-радянської номенклатури західних областей України в перші повоєнні роки досі не знайшла належного аналізу в сучасній історіографії. Окремі її аспекти знайшли висвітлення в роботах Т.Першиної, Е.Білоуса, О.Штейнле, Г.Стародубець. Мета нашої статті – визначити та охарактеризувати джерела поповнення керівних партійних кадрів шести тогочасних областей Західної